

ЗАМОК

Газета Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

"КРЕМЕНЕЦЬКА БОГОРОДИЦЯ":

Лист-звернення

Потужним джерелом нашої спільної відповіді на виклики та ризики ХХІ століття є соціально-історична, культурно-духовна і художньо-мистецька спадщина українського народу. Однак і вона сама потребує не тільки збереження, а й відновлення, повернення із забуття.

Серед унікальних культурно-історичних надбань України вагоме місце належить архітектурному комплексу Кременецького ліцею (споруди колишнього колегіуму єзуїтів). Елементом історичного комплексу, що потребує першочергової реставрації, є частково збережена камінна балюстрада, а об'єктом відновлення — скульптура Божої Матері, відомої в мистецьких колах як "Кременецька Мадонна", що височіла в центрі балюстради перед головним входом до архітектурного комплексу. Скульптурна композиція "Кременецька Богородиця" була шедевром українського бароко XVIII століття. В середині 50-х років ХХ століття радянська влада демонтувала скульптуру — і її доля до нашого часу залишається невідомою.

Ідею відновлення скульптурної композиції підтримують представники

ПОВЕРНЕННЯ ДО КРЕМЕНЦЯ

культурних пам'яток Кременеччини, що стане вивом нашої пошани до минулого, усвідомлення проблем сьогодення і турботи про майбутнє.

Афанасій Ломакович, заслужений працівник освіти України, академік Академії наук Вищої школи України, почетний громадянин м. Кременця, професор, ректор Кременецької гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

Василь Ярич, народний художник України, заслужений діяч мистецтв України;

Євген Удін, заслужений художник України;

О. Володимир Буграк, настоятель Собору Преображення Господнього м. Кременця;

Олег Вартабедян, художник, культоролог, краєзнавець;

Олександр Смик, голова Тернопільської обласної організації Національної спілки письменників України;

Тамара Сеніна, директор Обласного літературно-меморіального музею Юліуша Словацького в Кременці;

Володимир Блюсок, член Національної спілки архітекторів України;

Ніл Зваручник, засновник мистецького гурту "Гладущик";

О. Лукаш Грехля, настоятель римо-католицького костелу Св. Станіслава у Кременці;

Володимир Голод, головний архітектор Кременецького району;

Микола Посікіра, заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки художників України;

Анатолій Доманський, громадський діяч, краєзнавець;

Оксана Вальчук, директор Кременецької міської бібліотеки ім. Юліуша Словацького;

Лілія Следзінська, голова районної організації Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Тараса Шевченка;

Микола Матвіюк, начальник відділу Кременецької районної ради;

Володимир Собчук, вчений-секретар Кременецько-Почаївського ДІАЗу, кандидат історичних наук, докторант;

Анатолій Багнюк, член Національної спілки журналістів України, головний редактор газети "Замок";

Василь Скоропляс, режисер, громадсько-культурний діяч;

Ольга Данилюк, директор Кременецького краєзнавчого музею;

Іван Гап'як, член Національної спілки художників України;

Володимир Стецюк, художник, член мистецького гурту "Гладущик";

Вадим Мікулич, директор Кременецько-Почаївського ДІАЗу;

Олександр Пурдик, заступник міського голови м. Кременця;

Олександр СМИК

СВЯТИ МІСЦЯ

Корона Божа, як вінець,
Віншує княжий Кременець.

Під слідом з Божої гори

Ростуть церковні куполи.

Так здавна повелось. Так треба

Хрестом утримувати небо.

Святі ж місця...

Тут скелі із дівочих сліз
Тут кожен камінь в землю вріс,
Але, як кажуть дзвонари,
Всі віри мирять цвінтари.

Святі ж місця...

Сім цвінтарів. Блаженне сім.
Історія повчальна всім.
Це Кременець — ворота раю.
Чому ж паломники минають,
Коли прямують на Почаїв?!

Святі ж місця...

Кременецькі пагорби Волині —
Крила Віри для Галичини.
Винести з духовної руїни
Наш народ призначени вони.
В крилах, що ховаються в горбах,
Криється цілюща Божа сила.
Видно, Богородиці стопа
Ці місця колись нам освятила.

Це місто наче храм
Тримають піднебесся.
Хрестами різних вір
Означені горби.
Ковчег спасенних душ
Останнього пришестя,
Де двері всіх церков
Відчинені тобі.

Ліна ВЕРЕСЕНЬ

ПОВЕРНЕННЯ МАДОННИ

Ти йшла до нас дорогою митця,
Із радістю сердечною та миром,
Перлинною крем'яного вінця
Засяяла божественно і широко.

Чому ж ховає погляд твій печаль,
А серце — болю невимовну гаму?
Чом одягла скорботну ти вуаль —
І зупинилася на подвір'ї храму?

Про що мовчали стиснуті вуста?
Об чим волало серце материнське?

Що на важкій дорозі до Христа

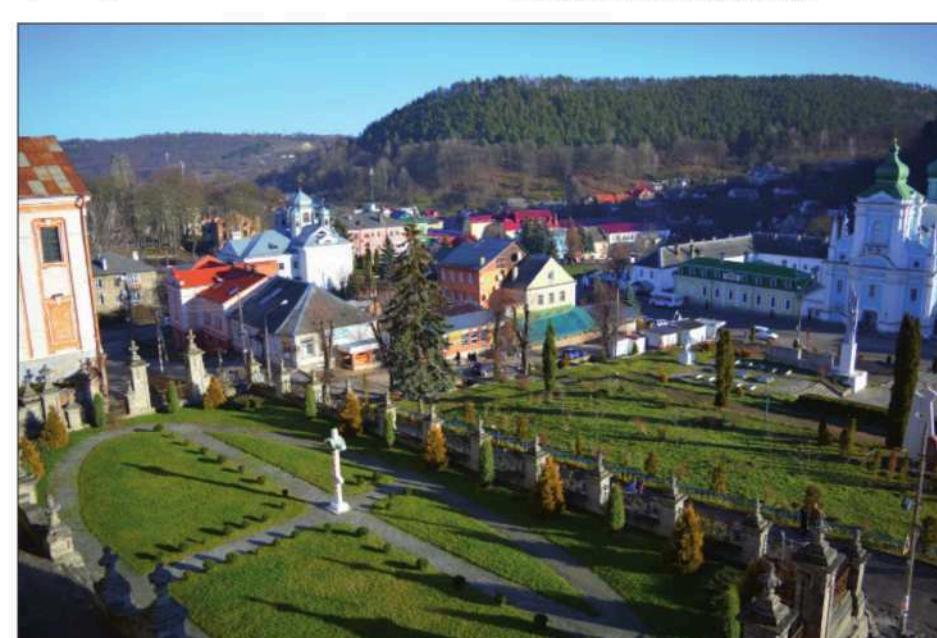
Нам стане ще не раз орда чужинська?

Чи знала ти, що образ твій святий
Нівечить буде ворог цього міста,
Ta повернеться будеш знova ти,
Многостражданна Матінко Пречиста?

Ta поки вірим в Бога щиро ми
I молимось за щастя в рідній хаті,
Допоки залишаємося людьми,
Що милосердям праведні й багаті, —

На перехресті доль, культур, доріг,
Під небом чистим, мирним і бездонним
Ti будеш як Духовний Оберіг,
O Кременецька Пресвята Мадонно!

Священний Символ Віри і Краси,
Тобі кордони між сердцем стирати
Ta Божу благодать у світ нести,
Пречиста Кременецька Божа Маті!

наукової і творчої інтелігенції, митці та мистецтвознавці Кременця, Тернополя, Львова, Києва, громадськість та духовенство міста і краю. Здійснюються перші кроки до повернення статуї Божої Матері на її Господом визначене місце.

В реалізації такого масштабного мистецького задуму бачимо не лише глибоко історичний і соціально-культурний сенс, а й символічне духовне значення для забезпечення злагоди і цілеспрямованості дій кременецької громади при вирішенні актуальних проблем рідного міста.

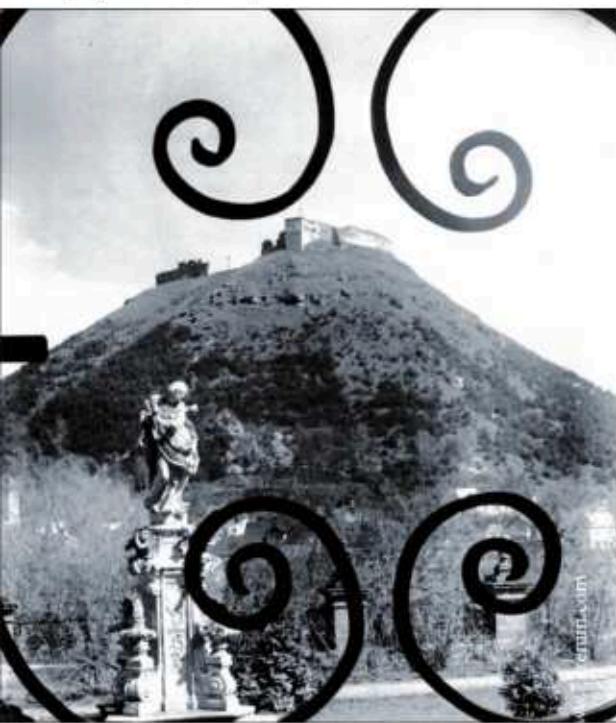
Переконані, що відновлений безцінний твір українського бароко — скульптура "Кременецька Богородиця" — стане пам'ятником загальнонаціонального значення, мистецькою перлиною України на Тернопільщині, сакральним символом Кременця і краю, могутнім імпульсом розвитку Кременецької гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, бо в духовному вимірі "Кременецька Мадонна" є оберегом і Небесною Покровителькою "Волинських Афін" — вищого закладу освіти в Кременці.

Закликаєм очільників органів державної влади і самоврядних структур, депутатів усіх рівнів, активістів громадсько-політичних і культурно-мистецьких організацій, кожного небайдужого країнина долутиця до справи відновлення історико-

ВІДНОВЛЕННЯ ОБЕРЕГУ - ВІДРОДЖЕННЯ КРЕМЕНЦЯ

Анатолій ДОМАНСЬКИЙ

Проект реконструкції статуї Божої Матері перед архітектурним комплексом Колегіуму, знищеної воявничими атеїстами в середині 50-х років ХХ століття, розроблений на основі відповідного рішення Кременецької районної державної адміністрації та Кременецької районної ради про відродження скульптури "Кременецька Мадонна" – духовного оберегу міста Кременця.

Грунтовне обговорення цієї проблеми відбулось на засіданні розширеної вченого ради Кременецької гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка під головуванням заслуженого працівника освіти України, академіка Академії наук вищої школи України, почесного громадянина міста Кременця, ректора, професора Афанасія Ломаковича з участию фахівців і представників громадськості.

У місцевій пресі публікувалися матеріали авторства краєзнавця, громадсько-культурного діяча, кременчанина Валерія Левченка про творців Кременецької Мадонни, історію її створення, встановлення, зникнення та перспективи відновлення. Важливе значення мають численні архівні матеріали, публікації та наукові статті минулих часів, ксерокопії з архівних світлин оригіналу, які вдалося віднайти

автору цих рядків.

На початку року відбулося засідання художньої ради з питань відновлення "Кременецької Мадонни", а також встановлення відповідної меморіальної дошки. У засіданні брали участь ректор академії, професор Афанасій Ломакович, львівські митці – художник Іван Гап'як, архітектор Володимир Блюсюк, голова Кременецької райдержадміністрації Віталій Ткачук. Також були запрошенні головний архітектор Кременецького району Володимир Голод, священики православної і католицької церков м. Кременця о. Володимир Буграк і о. Лукаш Грохля, голова польської громади м. Кременця Ян Морозовський, науковець Володимир Собчук, художник Дмитро Синенький, режисер Василь Скоропляс, інші представники творчої інтелігенції міста.

Сьогодні на розгляд фахівців і широкої громадськості Кременця та Кременеччини запропоновано два варіанти архітектурно-скульптурної композиції Божої Матері. Перший, максимально наближений до оригіналу, відтворений за архівними світлинами, і на ньому статуя Мадонни обернена обличчям до ліцеюного корпусу. Другий варіант – це наш замисел, який опирається на результати дослідження Валерія Левченка. Виявляється, що висота першого оригіналу, за задумом авторів, досягала 12 метрів і статуя Божої Матері дивилася на місто. Такої висоти можна було досягти тільки архітектурним

за другим варіантом, постамент з ангеліками залишається незмінним, восьмигранну колону вінчає скульптура Кременецької Мадонни з обличчям, оберненим до центральної частини міста. Таке архітектурно-скульптурне вирішення композиції з реставрованою балюстрадою повертає початковий вигляд архітектурного комплексу, відтворює його первинну художньо-естетичну цінність.

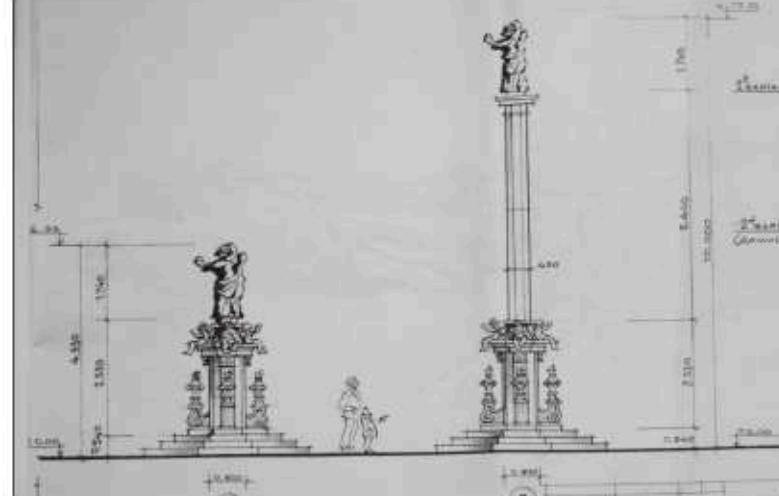
На жаль, немає добреякісних архівних світлин ні самої статуї, ні її фрагментів, тому важко відновити її чіткий образ, ракурси та деталі. Те саме відноситься і до складного постамента з фігурами ангеліків. Тому говорити про точну копію оригіналу не доводиться. Можуть мати місце незначні відхилення в самій роботі, з чим погодились українська і польська сторони на культурно-мистецькому форумі "Діалог двох культур-2012".

Над скульптурою Богородиці працюватимуть відомі львівські митці – архітектор Володимир Блюсюк і скульптор Микола Посікіра. Член Спілки архітекторів України Володимир Блюсюк має у творчому доробку біля 400 робіт. Серед його проектів – комплекс гуртожитків Львівської Політехніки, молодіжний центр "Романтік", львівський стадіон "Україна", храмовий комплекс Святої Покрови у Теофілі. Він автор архітектурної частини пам'ятників Тарасу Шевченку у Жидачеві і Люблінцях, Івану Підкові у Львові, Черкасах та

Каневі, Олексі Довбушу у Велесніві, Андрею Шептицькому у Львові, гетьману Байди-Вишневецькому у Вишнівці.

Член Національної спілки художників України, заслужений діяч мистецтв України Микола Посікіра – автор більше сотні пам'ятників, зокрема, Михайлу Грушевському, Степану Бандері, Маркіяну Шашкевичу, Андрею Шептицькому у Львові, Івану Франку в Івано-Франківську, Степану Бандері в Старому Угринові (Івано-Франківщина), В'ячеславу Чорноволу в Золочеві, Лесю Курбасу у Самборі, Володимиру Івасюку у Кіцмані (Чернівецьчина), гетьману Петру Коняшевичу-Сагайдачному у Кульчицях (Львівщина). Спільно з іншими учнями відомого скульптора Бориса Возницького розшукував твори І. Г. Пінзеля, працював над створенням музею цього видатного майстра 18 століття у Львові.

Безсумнівно, участь тандему талановитих львівських майстрів в реалізації проекту відновлення скульптури Кременецької Богородиці є вагомим фактором у забезпечення успіху такого непересічного художньо-мистецького і соціально-культурного задуму.

вирішенням, Джерелом для цього висновку стала знайдена автором цієї замітки світлина, яка відображає архітектурну деталь, що за формою і розміром співпадає із підставкою статуї. А це стимулювало думку, що дана архітектурна деталь – основа восьмигранної колони значної висоти.

рвали творчу й життєву дорогу цієї людини. Зі вступом радянських Військ та ліквідацією навчальних установ ліцею Мончак з 1940 р. працює вчителем у середній школі

№ 2. З початком масових розстрілів інтелігенції у 1941 р. Ф. Мончака було арештовано. В останні дні липня його розстріляли під Хрестовою горою.

Нatalia OBOLONCHIK, кандидат історичних наук, завідувач науково-дослідного відділу Кременецько-Почаївського ДІАЗу

отців реформаторів, щоб її знову помістити в ліцеїному парку. Єпископ погодився – і статуя, а також постамент були розібрани і перевезені до Ліцею.

Стан збереження статуї, постаментів був досить трагічний. Вплив часу, часте фарбування та підбліювання фігури, а також транспортування залишили її відбиток. Виникла потреба допrowadити цілість до належного вигляду. Реконструкцію фігури зайнявся відомий різьбар, автор пам'ятника Ожешковій в Гродно пан Зерих Ромуальд.

І ось в листопаді 1934 року після довгої перерви перед ліцеїним костелом знову розцвіла чудова усмішка доброй, розуміючої мілівісті долі Мадонни... Її постать містить в собі стільки вимови, що навіть не звертаємо уваги на те, що цілісність не є ще завершеною, що бракує красивих ліній постав. Каміння буде демонтоване весною, тому що на даний момент пора року не сприяє таким роботам. Але добре, що тепер тих, хто входить в костелу, що дивляться з костельної балюстради на суворий зарис Бони, вітає лагідне обличчя Матері Божої.

Щомісячник «Zycie Krzemienieckie», 1936 р., № 3

Довідка про автора. Францішек Мончак народився в 1898 р. у Перемишлі, там закінчив загальноосвітню школу і гімназію. З 1918 до 1920 рр. служив у Війську, потім працював у копальні. Вищу освіту здобув у Львові в університеті Яна Казимира, де навчався на природничо-математичному факультеті за спеціальністю «геологія та географія». По закінченні навчання працював учителем у Гродно, потім був переведений у Броди. Починаючи з 1928 р., працював у Кременецькому ліцеї вчителем географії.

За роки роботи в ліцеї Ф. Мончак активно займається науковою та дослідницькою роботою. Він багато подорожує (1924 р. – поїздка в Чехію, 1928 р. – в Австрію, 1935 р. – до Аргентини). З Південної Америки вчений привіз цінну колекцію метеоритів, яка на сьогоднішній день становить понад 60 екземплярів комах, представлених в експозиції Кременецького краєзнавчого музею. У 1937 р. Ф. Мончак створив і першим очолив Музей Кременецької землі ім. Вілібальда Бессера. Стараннями цього науковця для музею було зібрано значну кількість експонатів, а сам Мончак розробив карти – „Волинь“ та „Кременецька земля“.

Трагічні події початку Другої світової війни пере-

Валерій ЛЕВЧЕНКО

ХРЕСНИЙ ШЛЯХ КРЕМЕНЕЦЬКОЇ МАДОННИ

Про повернення до Кременця одного з найцінніших мистецьких шедеврів України – скульптури Матері Божої, відомої як Кременецька Мадонна роботи учнів, а ймовірно, і самого Іоана Пінзеля, вперше заговорили у 2012 році. Сьогодні ця тема відроджується, набуває особливої актуальності і виноситься на широкий за-гал. За короткий час вона встигла не лише знайти підтримку в органів влади, громадських діячів, а й стала важливим елементом культурного життя міста і краю, культурних взаємин з нашими сусідами.

Під час традиційного україно-польського культурно-мистецького форуму «Діалог двох культур-2012» мистецтвознавці двох країн прийшли до спільного висновку, що у Кременці необхідно відновити постамент Кременецької Мадонни, що до початку 50-их років минулого століття був розташований навпроти єзуїтського колегіуму. Тоді Кременецька РДА та районна рада звернулися до Міністерства культури Польщі та України з проханням розпочати роботи з відновлення постаменту. Польська сторона не відмовилася, але думка закордонних колег була наступною: роботи повинні розпочати українці як власники такого визначного культурно-мистецького спадку.

Варто згадати, що у Польщі існує ціла система грантів та фондів, які фінансують відродження історичних пам'яток. Проте, аби вони взялися допомогти, замало загальних висновків мистецтвознавців щодо культурної значущості пам'ятки зображеного мистецтва. Необхідно мати бодай проектно-кошторисну документацію.

Ініціатори відродження скульптури на-

голосують на тому, що Кременецьку Мадонну саме реконструюватимуть, а не реставруватимуть. Це суттєва різниця. Адже останнє передбачає детальне відтворення скульптури, навіть із того ж виду матеріалу, з якого був створений оригінал. Реконструкція залишає

простір для вибору сучасного матеріалу, наприклад досить стійкого до впливу зовнішніх чинників штучного мармуру. До того ж дозволяються незначні відхилення у самій роботі.

На рівні районного керівництва вже неодноразово обговорювалися можливості реконструкції найціннішої частини єзуїтського колегіуму, а саме балюстради, у центрі якої стояла скульптура Божої Матері.

Кременецька Мадонна – це не лише один із забутих символів Кременця, а й оберег нашого міста, котрий кременчани, на жаль, свого часу втратили. За інформацією польських джерел 1932 року видання, які зроблено на основі хронік єзуїтів, у культурно-мистецькому значенні зображення Мадонни з постаментом і з балюстрадою вартує більше, ніж весь комплекс споруди Кременецького колегіуму. Крім того, єзуїти не будували культові споруди абіде. Вони ретельно підбирали для цього енергетично сильні місця, котрі мали Божу благодать. Доки ми не відбудуємо балюстраду із постаментом Мадонни, контур єзуїтського колегіуму не буде замкнутим та довершеним.

Має право на існування символіка, за якою відродження Мадонни сприятиме відродженню Кременця у такому статусі, яким він був понад два століття тому, коли місто називали «Волинськими Афінами».

Що стосується появи скульптури Божої Матері, або Кременецької Мадонни, вона була встановлена у 1762 році. Офіційно автор

невідомий. Припускають, що він був учнем знаменитого Іоана Георгія Пінзеля, а можливо, до створення докладалася й рука майстра. За оцінками фахівців, балюстрада з Мадонною є найціннішою, найбільш художньо довершеною частиною комплексу єзуїтського колегіуму. Скульптура вже тоді вважалася символом Кременця. За однією версією, вона була зруйнована у 50-х роках ХХ століття в період «войовничого атеїзму». За іншою – Мадонну спочатку перевезли на територію нинішнього жіночого Богоявлінського монастиря, звідки вона безслідно зникла й, можливо, загубилася назавжди в одній із приватних колекцій цінителів прекрасного. Причому в прямому сенсі слова. Адже вартість однієї роботи Пінзеля – це мільйони євро. Кілька років тому легендарну скульптуру св. Онуфрія роботи Іоанна Георгія Пінзеля, що зберігалася у храмі с. Рукомиш біля Бучача, оцінили перед поїздкою до Паризького Лувра у 10 млн. доларів. Французи ж тоді визнали, що це не остаточна ціна. І неточно вона могла бути не у бік зменшення...

Якщо колись якимось дивом (а до реалізації такого дива ми зобов'язані приклади максимум зусиль) оригінал Кременецької Мадонни віднайдеться, це стане сенсацією у культурно-мистецькому світі. А розочинати, вважаємо, необхідно з роботи над створенням гідної копії. Оскільки у витворі мистецтва поєддана культура двох народів – українського і польського, то повернення її нашадкам має відбуватися спільно. Йдеться не лише про виготовлення проектно-кошторисної документації на відновлювальні роботи по постаменту, врегулювання питання із земельною ділянкою, на якій розташована балюстрада із скульптурою Божої Матері, а й можливі шляхи співпраці та співфінансування під майбутні роботи.

Схоже, до обговорення цієї теми повертатимуться ще не раз, залучати фахівців з архітектури, художників, істориків, мистецтвознавців і, звичайно, представників духовенства. Чи постане перед колишнім єзуїтським костелом, а тепер православним храмом Преображення Господнього Кременецька Мадонна, залежить, безсумнівно, від бажання та зусиль самих кременчан.

Повернення символа християнської віри і духовного оберега Кременця стало би потужним початком здійснення програ-

ми відновлення втрачених пам'яток історії, культури й архітектури нашого міста, а далі, в перспективі, – відтворення "Пантеону святих" (дванадцять скульптур навколо Мадонни з балюстрадою), "Маленького Версалю" (ринкової площа у Кременці), церкви доби князя Володимира-Хрестителя на Замковій горі та інших наших святынь, які необхідно відновити і зберегти для нащадків.

ПРО ВЕЛИКОГО МАЙСТРА, УЧНІ ЯКОГО МОГЛИ БУТИ АВТОРАМИ КРЕМЕНЕЦЬКОЇ МАДОННИ

Біографічні відомості про майстра мають відсутні. Його етнічне походження, місце і час народження, також обставини появи в Галичині та смерті наразі невідомі. В середині 1740-х років він з'явився при дворі магната Миколи Потоцького, який став його головним замовником і патроном. 13 травня 1751 року одружився у Бучачі із вдовою Маріанною Єлизаветою Кейтовою з родини

тринітаріїв (Львів).

За наявними документами, 24 жовтня 1762 року Єлизавета Пінзелева втретє вийшла заміж за Берендорфа. Отже, Пінзель, імовірно, помер до цієї дати (блізько 1761 року, певно, у Бучачі).

Очевидно, майстер походив з Чехії, про що свідчить схожість його творів із творами митців пражської школи. Прибув до Польщі в кінці 1740-х років на запрошення Бернарда Меретина для виконання різьбярських робіт в проектованих архітектором на замовлення Миколи Потоцького будівлях. У 1759 – 1761 роках виконав монументальні статуї святих Атанасія, Леона, кінну статую святого Юра. У 1761 р. Микола Потоцький замовив різьбярські роботи в новому Домініканському костелі Львова. За виконання цих робіт взявся Пінзель.

Поява Пінзеля сприяла розвитку талантів Томаша Гуттера, Конрада Кутченрайтера, Єжи Марквarta, Христіана Сейнера, Себастьяна Фесінгера, спрямувала їх творчість у напрямку розквітлого рококо. Варстат Пінзеля, який провадився, найправдоподібніше, в Бучачі, сприяв появлі (крім Антона Штиля, Фабіана Фесінгера, Яна Непомуцена Бехерта) таких чільних майстрів молодшої генерації львівської різьбарської школи на чолі з Антоном Осинським, Іваном Матвієм Полейовськими, Іваном Оброцьким, Франциском Олендзьким.

Серед робіт митця – кам'яні монументальні скульптури святого Яна Непомука (1750 р.) і Богородиці (1751 р.) у Бучачі; кам'яні скульптури для парапету Бучацької ратуші; вітій Юрій (на парапеті собору святого Юра у Львові) та Святі Леон і Атанас (статуї покровителів родини Шептицьких на соборі святого Юра у Львові); святі Вікентій та Франциск Борджа; скульптури Козака і Невільника, що розриває путь; вівтар костелу Непорочного Зачаття Діви Марії та колона зі статуєю Пречистої Діви Марії у Городенці;

внутрішнє оздоблення костелів Устя-Зеленого та Гіздця; Розп'яття для костелу святого Мартина у Львові; скульптури Благовіщення, Вознесіння, Жертвоприношення А враама, Богородиця зі сцени Розп'яття, Розг'яття;

Цар Соломон; Святий Онуфрій та, ймовірно, інтер'єр костелу бернардинців у Бережанах.

Широкою є географія місцевознаходження робіт Іоана Пінзеля. В Україні зберігаються 63 твори: 40 – у Львівській галереї мистецтв (Музей Пінзеля), 15 – в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї, 6 – в Івано-Франківському художньому музеї, 1 («Добрий Пастир») – у Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття (Коломия), 1 (статуя біля костелу Непорочного Зачаття Діви Марії) – в Городенці.

В Польщі знаходиться Розп'яття із костелу Всіх Святих у Годовиці, вивезене під час переселення поляків (тепер – у Вроцлавському костелі). Враховуючи те, що пластичні ескізи не лише Пінзеля, а й інших скульпторів Львівської школи не збереглися до нашого часу, особливо важливою і щасливою подією стала поява на баварському мистецькому ринку восени 1999 року шести боцетів, які вважалися «чеськими» за походженням. Всі шість можна віднести до творчості Іоанна Георгія Пінзеля. Вони були придбані Баварським національним музеєм в Мюнхені.

16 листопада 2014 року в Бучачі освячений пам'ятник І. Пінзелю (скульптор – Роман Вільгушинський, меценат – Василь Бабала).

Дослідження творчості скульптора здійснене в окремих наукових працях Бориса Возницького: «Микола Потоцький, старosta Канівський та його митці», архітектор Бернард Меретин і синџар Іоан Георгій Пінзель (Львів, 2005) та «Іоанн Георг Пінзель. Скульптура. Перетворення» (Київ, 2007).

Знайшов своє місце Пінзель і в художній літературі: у Києві 2007 року вийшли романи Євгенія Кононенка «Жертва забутого майстра» і Володимира Єшкілєва «Втеча майстра Пінзеля».

На вшанування пам'яті митця у Львові засновано Музей Пінзеля, де постійно відбуваються виставки мистецьких робіт. З 21 листопада 2012 до 25 лютого 2013 р. у Луврі відбулася виставка робіт Івана Пінзеля. Національний банк України, продовжуючи серію «Видатні особистості України», 29 листопада 2010 року ввів в обіг ювілейну монету «Іоанн Георг Пінзель» номіналом 5 гривень, що виготовлена зі срібла, масою 15,55 г, діаметром 33 мм (тираж 5000 шт.). У 2010

році «Укрпошта» випустила в обіг поштові марки «Іоанн Георг Пінзель. Богоматір» та «Іоанн Георг Пінзель. Ангел».

Маєвських. Від цього шлюбу мав двох синів – Бернарда (1752) і Антона (1759).

Протягом 1750-60-х років (переважно спільно з архітектором Бернардом Меретіном) працював у Львові, Ходовичах (тепер Львівська область), Городенці, Гіздці (нині Івано-Франківська область), Монастириську (костел Успіння Пречистої Діви Марії, спільно з Антоном Штилем), Бучачі (обидва – сучасна Тернопільська область). Для творів І.-Г. Пінзеля характерна велика емоційність та динаміка, надання створеним формам життєвих рис.

В 1756 – 1757 роках разом з Яном Гертнером виконав бічні вівтарі святого Яна Мата і святого Фелікса Валуа в Монастирі

АРХІТЕКТУРНА КОРОНА КРЕМЕНЦЯ

Олександра ПАНФІЛОВА
кандидат мистецтвознавства

Так з повним правом називають комплекс Єзуїтського колегіуму в Кременці, побудованому за вдосконаленим проектом Павла Гіжицького, з його специфічно пластичним оформленням фасаду та інтер'єру центральної будівлі ансамблю – костелу, а також принадлежністю одночасно трьом стилям: бароку, рококо та класицизму.

Унікальною є найбільш художньо довершена частина комплексу – кам'яна балюстра на характерним багатством пластичного декору. У забудові Кременця помітні зв'язки польської та української архітектур. Особливе значення мала статуя Божої Матері, яка розміщувалась перед центральним входом до костелу. Символ міста – скульптура Богородиці – безслідно зникла у 50-их роках ХХ століття.

Перед костелом знаходяться дві галереї. Перша – обмежена тесаним камінням і нараховує 32 колони різної величини, між якими розміщені залізні решітки. До костелу прилягають дві триповерхові навчальні та монастирські корпуси однобічного коридорного розпланування з ризалітами, причілки яких акцентовані трикутними фронтонами та невеликими бароковими вежами. Костел є головною містобудівною домінантною Кременця та на сьогоднішній день – найвищою спорудою у місті.

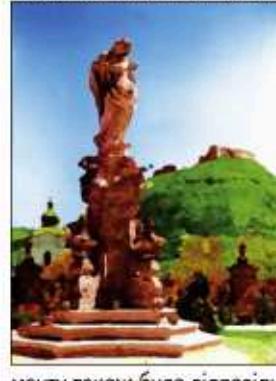
У центрі подвір'я колегіуму, а згодом ліцею, на протязі двохсот років знаходилась окраса комплексу – статуя Божої Матері, виконана з тесаного каменю. Скульптура Богородиці не відомого авторства перед костелом встановлена у 1762 році. За стилістикою твір орієнтовно відноситься до львівської мистецької школи, до кола всесвітньовідомого скульптора І.Пінзеля.

Творчість Іоанна Георгія Пінзеля – неповторне та унікальне мистецьке явище української культури доби пізнього бароко, що володіє своєрідною вишуканою експресією форм та багат-

ством пластичного декору. Мистецький рівень творів дозволяє порівнювати його із великим Мікеланджело.

Кременецькій Мадонні властивий глибокий психологізм образу, що є характерною рисою творчості Майстра. Вона була зображена у динаміці, зі складеними у молитві долонями, нахиленою у бік головою та поглядом, сповненим скорботи. Динамічність образу підкреслювалась складками одягу та чотирма фігурками путті (від італ. Putti – малюки, повненькі немовлята, які часто зустрічаються на барокових об'єктах), що повторювали рух Мадонни. Поворот голови Богоматері майже ідентичний до повороту голови св. Анни – дерев'яної скульптури, виконаної І.Пінзелем у 1761 році. Підвищена експресивність форми досягалася надзвичайно сміливим, віртуозно обробленою матеріалу. Особливо це помітно в трактуванні драперій, які ніби розвиваються у повітрі. Архітектурне вирішення постаменту також було відповідне формам бароко і гармоніювало з оточенням монастирського дворику. Сам постамент знаходився на підвищенні з трьох сходинок, був оздоблений орнаментом у стилі рококо та мав чотири кам'яні ліхтарі, аналогічні тим, які оздоблюють балюстра.

За оцінками фахівців, балюстра з Мадонною були найціннішою, найдовершеннішою частиною комплексу єзуїтського колегіуму. На початку ХХ століття відомості про

цю скульптуру тимчасово зникають. У 30-х роках ХХ ст. пошукими загубленого шедевру зайнявся Здіслав Целярський – викладач Кременецького лицю. Він був переконаний, що ця статуя не зруйнована, є цілою і неушкодженою, хоча на території бувшого колегіуму не було знайдено навіть слідів постаменту. Саме він віднайшов прекрасну скульптуру у закритому дворику сусіднього монастиря отців реформаторів.

Реконструкцією фігури зайнявся відомий скульптор Роман Мальд Зери – автор пам'ятника Ожешковій у Гродно. Його зусиллями в листопаді 1934 р. після довгої перерви перед лицінним костелом знову розквітла усмішка добри, розуміючої мінливості долі Мадонни. На жаль, повторне встановлення скульптури теж не було довготривалим. Дивом вціліла у часі Другої світової війни, вона була знищена у мирні дні. Статуя безслідно зникла у 50-их роках ХХ століття. Чимало краєзнавців і в наш час сподіваються віднайти її сліди.

Треба констатувати, що лише наприкінці ХХ ст. комплекс колегіуму визнано видатною пам'яткою архітектури України. Недивлячись на це, в наш час балюстра єзуїтського колегіуму, аналогів якій немає на Україні, продовжує безповоротно руйнуватися, втрачаючись декоративні елементи кам'яних ліхтарів, решіток, розбитих сходин.

На підставі згаданих фактів робимо висновок, що значення ансамблю Єзуїтського колегіуму в Кременці для художньої спадщини краю є надзвичайно вагомим. У наш час очікують на відтворення свого втраченого символа – Кременецької Мадонни, розмови про яку вже не один рік точаться в кабінетах урядовців.

Малюнок автора

З ТОЧКИ ЗОРУ МИСТЕЦТВОЗНАВЦЯ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ

Події, що відбувалися протягом століть на території Кременця, знайшли своє відображення в архітектурних спорудах, пам'ятниках. Єзуїтський колегіум з його балюстрадою привертає загальну увагу. Відомою окрасою міста до 50-х років ХХ століття була статуя Богородиці, що височила над ринковою площею та виступала своєрідним центром простору перед єзуїтським колегіумом.

Як же в дійсності виглядала славнозвісна фігура? Яку мистецьку цінність являла собою? Про вигляд самої балюстра перед колегіумом ми можемо судити безпосередньо, оскільки вона і сьогодні присутня. Тесаний балюстрон перед костелом (який первісно слід уявити з декоративними фігурами святих на стовлах, на місці, де сьогодні стоять декоративні вазони), і також сходинки, що ведуть до кутових веж колегіуму, утворюють мистецький переход між будинками колегіуму та прямоугольною терасою, яка знаходиться на кам'яном високому цоколі. Тerasу зі всіх сторін оточують тесані стовпи з вазонами, поєднані між собою кованою металевою балюстрадою. Частина огорожі, що знаходиться більше до костелу і являє собою однomanітний мур, зигзагоподібно зірзана. Масивні вазони, які прикрашають дану частину, внаслідок глибоких вирізів та асиметричної форми здаються легкими, пожвавлюються завдяки повторенню тих самих мотивів.

Галерея тягнеться дугою від кутів фронтонних крил до входів кутових веж. Фрагмент з боку південного крила є ідентичним до частини галереї перед костелом завдяки застосуванню сучільного муру, декорованого лише геометричними плитами, що виступають за лінію верхніх вирізів, та використанню згаданих вазонів. Галерея, що оточує терасу з північної сторони, є дещо іншою. Перш за все, вона мурена з цегли та оштукатурена. Лише аналогічні, тесані з каменя вазони прив'язують її до цілісності композиції, хоч і мають іншу форму у порівнянні із попередньою описаними. Останні являються найпізнішими, оскільки ще в часи Волинської гімназії тут були фігури святих.

Тerasa не являється архітектурною та стилістичною цілісністю, а також не є хронологічно однотипною. Навпаки, у неї чітко можна простежити як три епохи будівництва. Найбільш ранньою, без сумніву, є західна частина, виконана повністю з каменю, яка має прекрасні рококо в формах вазонів. До того ж періоду належать фрагменти, які оточують бічні вежі. Галерея на цьому місці обривалась, оскільки крайні філари зі всіх трьох сторін оздоблені як лицьові. Зі сходу, мабуть, проектовано другу ідентичну галерею, яка у поєднанні з попередньою мала бтворити цілісність, доступну з півночі та півдня. Останній етап у будові тераси представлений чотирьома високими стовпами, що

завершуються вазонами у формі язиків полум'я, які за свою характеристику належать до епохи класицизму. Дані вазони встановлені по два посередині коротших сторін, нав'язуючись до первісної ідеї бічних переходів. Їх наявність загадується в описі 1812 року, який стверджує, що «та галерея має дві брами, одна зі шкіл, друга від аптеки». Дані переходи ліквідували протягом XIX століття, з того ж часу походять вазони, які вінчають середній вхід перед костелом.

Без сумніву, найпрекраснішою є найдавніша частина. Темні вазони вимальовуються шляхетними чистими фігурами на

який також описував колону з тесаного каменю, на якій були написи Н.Р.М. Окрім того, Мадонна була повернена обличчям до міста і в загальній задумці передбачалось, що її будуть оглядати з ринкової площа (сьогодні – Меморіал слави). З тераси її усунули вперше, коли Кременець відійшов до Російської імперії та у приміщенні Єзуїтського колегіуму відкрито Духовну семінарію. Тоді розкомплектовану статую перенесено на подвір'я монастиря реформатів (сучасний Богоявленський жіночий монастир) і встановили на цоколі, який раніше слугував за основу фігури св. Франциска Серафіцького. На пітерні місце відновлену різьбярем Зеріхом скульптуру Матері Божої повернули у 1934 році.

Історія не зафіксувала середовища, в якому була виготовлена Кременецька Мадонна. Однак високий художній рівень пам'ятки натякає на Львів, який в другій половині XVIII ст. знаходився на верхівці розквіту рококо в пластичному виразі, висока напруга, виражена як у цілій постаті (підкреслено драпіруванням), так і в екстatischno заломлених руках, а також на перший погляд опанованому вигляді обличчя, яке приковує глибоке внутрішнє життя, крім того, сам вигляд одягу – все наїзає до тогачного мистецтва Львова, особливо до середовища представленого Фесінгерами, причому помітні також риси школи Пінзеля. Фесінгерівським можна назвати способом укладання рук, особливу увагу привертає їх моделювання з довгих, наче без кісток, вигнутих і міцно затиснутих пальців, що собою нагадують руки Мадонни Непорочного Зачаття перед костелом отців францисканців у Перемишлі, яку Маньковський притиснув Фабіанові Фесінгерові. Аналогічні укладання рук можна зустріти у Себастіана Фесінгера, який їх втілив у скульптурі св. Антонія (перед тим же костелом), даній роботі Кременецька Мадонна відповідала і внутрішнім настроєм, проте в позиції фігури, пластичності, способу укладання одягу, а також драматичності виразу наближується більше до скульптур

Пінзеля, наїзаючись даними характеристиками до композиції фігури із захристією костелу в Городенці. Без сумніву, скульптор походив із львівського середовища і йому нечужою була творчість цих двох провідних майстрів.

Обидві пам'ятки представляють роботи високого класу і відрізняються від провінційної архітектури колегіуму. Одначасно тераса нагадує львівські архітектурні тенденції. Автора могло надихнути просторове виршення навколо кафедри св.Юра, яке, крім того, вплинуло на іншу, пізнішу волинську пам'ятку, зокрема на терасу перед Успенським собором у Почаєві.

На превеликий жаль, фігура Кременецької Богородиці у 50-х роках ХХ століття була знищена і таким чином слід від неї залишився лише на фотографіях та у спогадах кременецьких старожилів.

(За матеріалами монографії Марії Мушинської-Красновольської «KOLEGIUM POJEZUICKIE W KRZEMIENCU. Monografia architektury», Rowne, 1939).

Одна з найдавніших акварельних картин Кременця (автор Фрідріх Зейдліц, XVIII ст.)

тлі мурів і тим створюють нові, мистецькі контрасти та динаміку руху. Короткі відєднані гармонійно вписані у цілісність комплексу, не виокремлюючи її з оточення – у чому теж прослідковується культура митця, якого важко ідентифікувати з особою будівничого цілого комплексу.

Фігура Богородиці, що стояла посередині тераси, являє собою центральний пункт балюстра зі своєю дислокацією, так і через свою висоту, завдяки чому поєднувалась всі вертикальні елементи. З точки зору мистецтва вона творила центральний пункт композиції. Значення фігури Богоматері у цілісності комплексу значно зменшилося через повернення її обличчям до фасаду та встановлення на значно нижчому фундаменті (цоколі) після повторного її встановлення. Первісно цоколь мав бути вищим, оскільки вся статуя разом сягала 30 ліктів висоти. У зібраних Польської Національної Бібліотеки присутня акварель, яка зображує Мадонну на високій колоні. Такий вигляд співпадає з описом дослідника Словіковського,